

О. Ковальчук

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
канд. юрид. наук, доц., заслужений юрист України
кафедри конституційного та міжнародного права

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СТАДІЙ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

© Ковальчук О., 2016

Розглянуто питання визначеності та розмежування стадій виборчого процесу на виборах Президента України, народних депутатів України, місцевих виборах та з'ясування значення окреслення меж стадій і термінів для проходження виборчого процесу загалом.

Ключові слова: вибори, виборчий процес, стадії, терміни голосування.

Е. Ковальчук

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СТАДИЙ ИЗБИРАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В УКРАИНЕ

Исследование посвящено рассмотрению вопроса определенности и разграничения стадий избирательного процесса на выборах Президента Украины, народных депутатов Украины, местных выборах и выяснению значения определения границ стадий и сроков для прохождения избирательного процесса в целом.

Ключевые слова: выборы, избирательный процесс, стадии, сроки голосования.

О. Kovalchuk

PROBLEMS DEFINITION STAGES OF ELECTION PROCESS IN UKRAINE

Research is dedicated to the consideration of certainty and separation stages of the election process in the election of President of Ukraine, deputies of Ukraine, local elections and clarify important boundaries defining stages and deadlines for the passage of the electoral process as a whole.

Key words: election, election process, stages, terms voting.

Постановка проблеми. Численні зміни до виборчого законодавства України, внесені протягом існування сучасної незалежної України, негативно позначились на визначенні та розмежуванні стадій виборчого процесу, і як наслідок, на якості його проведення. Тому вважається за доцільне розглянути різні погляди вчених-юристів щодо проблем визначення стадій виборчого процесу в Україні та запропонувати власне бачення.

Аналіз дослідження проблеми. Окремі аспекти досліджуваної проблеми розглядали В. Ф. Погорілко, Ю. С. Шемшученко, В. О. Євдокимов, В. В. Молдован, В. Ф. Мелашенко, Ю. М. Годика, Г. Б. Клименко, В. В. Кравченко, Л. В. Бориславський та інші учені. Думки

науковців з питань визначення стадій виборчого процесу різняться, оскільки бачення кожного ґрунтується на власному науковому та практичному досвіді.

Мета роботи – визначити стадії виборчого процесу для усіх видів виборів, провести порівняльний аналіз різних позицій учених-юристів щодо визначення та розмежування стадій виборчого процесу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Виборчий процес складається з відповідних стадій, які послідовно переростають одна в одну, створюючи тим самим загальний безперервний процес формування представницьких органів та обрання посадових осіб.

Проблемам стадійності виборчого процесу приділено чимало уваги з боку вчених-юристів та юристів-практиків. Однак розбіжності виникають вже під час застосування самого терміна “стадія” і при з’ясуванні питання: Чи він тотожний з такими поняттями, як, наприклад, “етап”, “період”, “процедура” тощо?

Так, одні науковці не проводять розмежування між зазначеними поняттями, вважаючи, що це одне і те саме [1, с. 181; 2, с. 167]. На думку Б. В. Дрейшева, це веде до виникнення “стадій у стадіях” [3, с. 125]. Інші учені вважають, що термінологічно операції-дії всередині і у межах однієї стадії доцільно називати стадіями логічної послідовності, оскільки вони становлять безпосередній зміст кожної із стадій функціонального призначення і систематично повторюються під час здійснення відповідних операцій [3, с. 125]. Багато авторів замість поняття “стадії” (етапи) вживають терміни “процедури” і “заходи”, або якесь з них [4, с. 101; 5, с. 353].

Під стадією у загальному значенні розуміють певний ступінь, період, етап у розвитку чогось, що має свої якісні особливості [6, с. 632]; у правовому – якусь порівняно замкнуту часову ділянку правової форми і відповідні моменти переходу однієї стадії в іншу [7, с. 71 – 72]. Етап розглядають, як: частину шляху дистанції (напр., в естафеті); проміжок часу, визначений будь-якою якісною зміною, подіями; стадію будь-якого процесу [8, с. 1573]. Період – це проміжок часу, який охоплює якийсь завершений процес; етап суспільного розвитку, громадського руху [8, с. 999]. Під процедурою вбачають встановлений порядок ведення, розгляду будь-яких справ [9, с. 566].

Стадію юридичного процесу розглядають як динамічну, порівняно замкнену сукупність закріплених чинним законодавством способів, методів, форм, що виражають або наперед визначають чітке і неухильне здійснення процедурно-процесуальних вимог, що відображають просторово-тимчасові аспекти процесуальної діяльності і забезпечують логіко-функціональну послідовність здійснення конкретних дій, направлених на досягнення кінцевого, матеріально зумовленого правового процесуального результату [3, с. 130].

Також існує думка, що стадія процесу виступає як сума певних дій, причому дій, що мають єдине конкретно-предметне призначення [10, с. 47].

У проєкті концепції Виборчого кодексу України стадії виборчого процесу подаються як розташовані у певній послідовності процедури виборчого процесу, що характеризуються певною завершеністю [11, с. 18].

У різноманітних дослідженнях визначається різна кількість стадій виборчого процесу, але більшість учених, незалежно від виду виборів, виділяють першу стадію – призначення виборів [12, с. 76; 2, с.167]. Деякі називають її так: призначення виборів і утворення виборчих округів; підготовка сприятливої ситуації для кожної із конкуруючих сторін [13, с. 13]; проголошення або призначення виборів [1, с. 181; 14, с. 327] або призначення чи оголошення виборів [11, с. 18]; призначення виборів та визначення дати їх проведення [4, с. 101]. Вважається, що у випадку, коли дата проведення виборів визначена у законі, відповідна стадія відсутня, тоді автоматично друга стадія стає першою.

Під час формулювання другої стадії виборчого процесу погляди науковців розходяться більше, а саме: немає єдиної думки щодо того, які саме процесуальні дії проводяться на цій стадії. Розглядають таке: утворення виборчих округів і виборчих дільниць, (системи) виборчих комісій [2, с. 167]; створення (призначення) виборчих комісій [12, с. 76]; утворення виборчих органів

[15, с. 120]; затвердження або утворення територіальних виборчих одиниць [1, с. 181]; формування (або утворення, визначення) виборчих округів і виборчих дільниць [16, с. 203].

До третьої стадії виборчого процесу відповідно зараховують: складання списків виборців [2, с. 167]; утворення виборчих округів та виборчих дільниць [15 (6), с. 120]; утворення чи то формування виборчих комісій [4, с. 101] або утворення виборчих органів [14, с. 331]; створення лише виборчих дільниць [17, с. 340]; висування і реєстрацію кандидатів [12, с. 76]; визначення переможця (переможців) [13, с. 18]. Тобто зміст третьої стадії кожен формулює стосовно того, якими він називав попередні стадії.

Переважно до четвертої стадії включають складання списків виборців [14, с. 334; 16, с. 203] або складання списку виборців та ознайомлення з ним [11, с. 18], складання та оголошення списків виборців і виготовлення інших виборчих документів [12, с. 76]. Проте у юридичній літературі зустрічається, що до цієї стадії належать ще утворення виборчих комісій чи то створення виборчих органів [17, с. 340], а дехто з авторів розглядає висунення і реєстрацію кандидатів [2, с. 167] або ж щось одне – висунення кандидатів у депутати чи реєстрацію виборців [18, с. 316].

Під п'ятою стадією вбачають різне: висування і реєстрацію кандидатів на виборчі посади [1, с. 187]; тільки висунення кандидатів у депутати [18, с. 316], чи висування претендентів у кандидати [16, с. 203], або тільки реєстрацію виборців [17, с. 340]; передвиборну агітацію [12, с. 76]; проведення голосування; процесуальні дії, пов'язані із забезпеченням гарантій діяльності кандидатів у депутати та інших учасників виборчого процесу [2, с. 167].

Під шостою стадією одні вчені розуміють передвиборну агітацію [15, с. 120], чи то проведення передвиборної агітації [14, с. 337], зустрічі виборців з кандидатами, агітаційну кампанію [18, с. 316]. Другі – голосування [12, с. 76] або проведення голосування [2, с. 167], визначення результатів виборів, а дехто – висунення кандидатів [17, с. 340].

До сьомої стадії включають агітаційну кампанію [17, с. 340], голосування [11, с. 19], голосування і підведення підсумків виборів [5, с. 353], підрахунок голосів і визначення результатів виборів [12, с. 76] або лише підрахунок голосів [4, с. 101].

Восьма стадія виборчого процесу у літературі формулюється, як: голосування [17, с. 340], підрахунок голосів і визначення результатів виборів (а також підбивання підсумків виборів) [1, с. 192; 14, с. 340], встановлення результатів виборів [18, с. 316], підрахунок голосів виборців, встановлення та оприлюднення результатів виборів [15, с. 120], підбиття підсумків виборів і реєстрація обраних осіб, оприлюднення результатів голосування [4, с. 101], реєстрація обраних осіб [12, с. 76], проведення повторного голосування, повторних виборів та виборів депутатів замість вибулих [2, с. 168].

Під дев'ятою стадією визначають: підрахунок голосів і встановлення підсумків голосування [17, с. 340], реєстрацію обраних осіб і опублікування підсумків виборів [11, с. 19] або лише опублікування підсумків виборів [12, с. 76], можливі повторні вибори [18, с. 316], проведення у разі необхідності повторного голосування чи повторних виборів [4, с. 101].

Дехто з науковців називає десяту і одинадцяту стадію виборчого процесу. До десятої вони зараховують можливий другий тур голосування і / або нові вибори, до одинадцятої – остаточне визначення і опублікування результатів виборів [17, с. 340].

Чинне виборче законодавство України у Законах України “Про вибори Президента України” [19], “Про вибори народних депутатів України” [20], “Про місцеві вибори” [21] поділяє виборчий процес на етапи. Однак до переліку етапів не включено у жодному виборчому законі: призначення дати виборів або оголошення про початок виборчого процесу; реєстрацію уповноважених, довірених осіб та офіційних спостерігачів тощо. Думаємо, що такий поділ не дає можливості всебічно розкрити стадійність виборчого процесу.

У юридичній літературі та наведених законах зустрічається різний розподіл виборчих стадій (етапів) не лише за їх кількістю, але й за їх змістом.

Ми схильні розглядати проблему стадійності виборчого процесу, враховуючи схему: стадія – етап – елементарна дія, де під останньою розуміють кінцеву, неподільну, останню, це межа розподілу у межах якості окремої стадії, яка утворює нерозподілений елементарний носій якості

саме цієї стадії [3, с. 149]. Тобто ми вважаємо, що кожна стадія виборчого процесу складається із окремих етапів, а етапи складаються з відповідних елементарних дій.

Вважаємо за доцільне розподіл виборчого процесу на стадії, проведений Л. В. Бориславським, який виділяє чотири самостійні стадії: підготовчу, основну, агітаційну і заключну [22, с. 64]. Цей поділ видається об'єктивним. Кожна з перерахованих стадій охоплює сукупність заходів (притаманних лише їй), які загалом забезпечують проведення виборів.

До підготовчої стадії виборчого процесу включаємо етапи, пов'язані з підготовкою до дня проведення виборів: призначення дати виборів або оголошення про початок виборчого процесу; утворення виборчих округів; утворення виборчих дільниць; утворення виборчих комісій; складання списків виборців, їх перевірка та уточнення.

На основній стадії виборчого процесу визначається коло осіб, з яких будуть обрані Президент України, народні депутати України, депутати та голови сільських, селищних та місцевих рад. Зокрема, відбуваються такі етапи: висування претендента на кандидата; реєстрація кандидата; реєстрація уповноважених, довірених осіб та офіційних спостерігачів кандидатів.

Агітаційна стадія виборчого процесу складається з сукупності заходів, що забезпечують ознайомлення виборців з кандидатами, їх передвиборними програмами, можливість їх обговорення і проведення передвиборної агітації. Кандидати на виборну посаду разом із своїми виборчими штабами, групами впливу і групами підтримки вдаються до певних дій, метою яких є перемога над конкурентами. Держава забезпечує їм рівні умови передвиборної боротьби (виготовлення однакової кількості передвиборних плакатів, друкованих матеріалів передвиборної агітації, надання спеціальних приміщень для проведення масових заходів передвиборної агітації, право рівноцінного безоплатного користування державними засобами масової інформації у встановлених виборчими комісіями межах тощо).

До заключної стадії можна зарахувати такі етапи: голосування; підрахунок голосів виборців; встановлення підсумків голосування; встановлення результатів виборів та їх офіційне оголошення; реєстрація обраних кандидатів; у передбачених законом випадках – повторне голосування; підрахунок голосів виборців, встановлення підсумків повторного голосування і результатів виборів та їх офіційне оголошення; припинення повноважень виборчих комісій.

В Україні голосування як етап, наприклад, складається з таких елементарних дій: ідентифікації виборця, отримання бюлетеня і самого голосування. Ідентифікація здійснюється через пред'явлення виборцем документа, який засвідчує його особу. На кожному етапі заключної стадії виборчого процесу виборчі комісії звітують про результати своєї діяльності, незалежно від виду виборів складають відповідні протоколи (про передачу чи отримання бюлетенів для голосування, підсумки голосування тощо).

Необхідно зауважити, що виборчий процес відбувається не тільки постадійно, але й у певних часових межах. Ці межі називаються строками. Так, виборчий процес загалом та кожна стадія зокрема мають свій початок і кінець.

Під строками у виборчому процесі розуміють час, протягом якого можуть і повинні вчинитись заходи виборчого характеру суб'єктами виборчого процесу. Вони виступають і певною гарантією їх здійснення. Крім того, швидкоплинність є однією з найважливіших особливостей виборчого процесу, його не можна переривати. Чітке визначення та дотримання строків тривалості кожної стадії виборчого процесу має велике значення для того, щоб вибори вважались легітимними.

У мексиканському Федеральному законі про політичні організації і виборчий процес 1977 року, наприклад, встановлено дев'ять стадій виборчого процесу із зазначенням місяців, коли ці стадії повинні відбутись [17, с. 341].

У чинному виборчому законодавстві України, хоч і зазначається відповідна кількість днів, яка надається для проведення певних організаційних заходів, на практиці складаються з "календаря виборів" хронології виборчих кампаній [23, с. 8] чи ще їх називають календарними планами основних організаційних заходів з підготовки і проведення виборів. Але цього недостатньо.

Виборчими законами України по-різному встановлюються строки проведення виборчого процесу, відводиться окрема стаття, присвячена строкам, однак відсутня чітка система їхнього визначення, що впливає на перебіг виборчого процесу загалом.

Висновки. Аналіз цього питання показує, що поділ виборчого процесу на етапи не охоплює усього виборчого процесу і не показує загальної картини виборів. Доцільнішим видається поділ виборчого процесу на стадії, які складаються із окремих етапів, а етапи – з відповідних елементарних дій.

Стадії виборчого процесу повинні бути чітко визначені у часових межах, тобто строках. З метою забезпечення проведення прозорих і справедливих виборів виборчі закони повинні містити положення, зрозумілі не лише юристам та фахівцям у відповідній сфері, а без винятку усім громадянам держави. Отже, питання чіткого визначення та розмежування стадій виборчого процесу має важливе значення та впливає на результат виборів.

Оскільки практика внесення упродовж багатьох років численних змін до виборчих законів не дала позитивного результату, найприйнятнішим могло б бути швидке прийняття якісного Виборчого кодексу України з врахуванням попередніх недоліків чинних виборчих законів. Однак не варто включати до нього норми щодо проведення референдумів. Це питання повинно врегульовуватись окремими законами.

Структура Виборчого кодексу України мала б відповідати кількості стадій виборчого процесу України з врахуванням особливостей кожного з видів виборів. Наприклад, він міг би складатись з загальної та особливої частин. До загальної частини потрібно включити розділи, що розглядають: загальні положення, засади виборів та виборчого процесу, стадії виборчого процесу, строки у виборчому процесі. Розділ про стадії виборчого процесу поділити на глави, у яких висвітлювались би: підготовча, основна, агітаційна та заключна стадії виборчого процесу.

До особливої частини зарахувати розділи щодо: фінансового та матеріально-технічного забезпечення виборчого процесу, інформаційно-аналітичного забезпечення виборчого процесу, оскарження порушень виборчих прав громадян України і відповідальності за порушення законодавства України про вибори, який треба поділити на окремі глави: оскарження порушень виборчих прав громадян України та відповідальність за порушення законодавства України про вибори.

1. Конституція незалежної України: навч. посіб. / кол. авт.; за ред. В. Ф. Погорілка, Ю. С. Шемшученка, В. О. Євдокимова. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Спілка юристів України, 2000. – 428 с.
2. Молдован В. В., Мелащенко В. Ф. Конституційне право: опорні конспекти: навч. посіб. для студ. юрид. вузів та ф-тів. – К.: Юмана, 1996. – 272 с.
3. Теория юридического процесса / под общей ред. проф. В. М. Горшенева. – Х.: Вища шк., 1985. – 192 с.
4. Шкурат І. Конституційно-правові засади політичних виборів в Україні: зб. наук. пр. Української Академії державного управління при Президентові України; за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 1999. – Вип. 1. – С. 97 – 104.
5. Конституционное право: учеб.; под ред. проф. В. В. Лазарева. – М.: Новый Юрист, 1998. – 544 с.
6. Словник інішомовних слів; за ред. члена-кореспондента АН УРСР О. С. Мельничука – К.: Головна редакція Української Радянської енциклопедії АН УРСР, 1974. – 776 с.
7. Юридична деонтологія. – Х.: Основа, 1993. – 187 с.
8. Советский энциклопедический словарь / науч.-ред. совет: А. М. Прохоров (пред.). – М.: Советская Энциклопедия, 1981. – 1600 с.
9. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. – М.: ИНФРА-М, 1999. – VI. – 790 с.
10. Рудоквас А. С. Нормотворческая деятельность исполкомов местных Советов. – К.: Наук. думка, 1986. – 98 с.
11. Проект концепції Кодексу про вибори, референдуми в Україні (Виборчого кодексу України). – К.: Факт, 2000. – 54 с.
12. Тодика Ю. М., Клименко Г. Б. Основи конституційного права України: навч. посіб. – Х.: Фірма “Консум”, 1998. – 117 с.
13. Избирательное право и выборы: сб. ст. – М.: Наука, 1990. – 191 с.
14. Конституційне право України: підруч. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти; за ред. д-ра юрид. наук, проф. В. Ф. Погорілка. – К.: Наук. думка, 1999. – 734 с.
15. Кравченко В. В. Конституційне право України: навч. посіб. – К.: Атіка, 2000. – 320 с.
16. Тодика Ю. Н., Яворский В. Д. Президент Украины: конституционно-правовой статус: моногр. – Х.: Факт, 1999. – 256 с.
17. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: учеб.: в 4-х т. – Т. 1–2; отв. ред. Б. А. Страшун. – М.: Издательство БЕК, 1995. – 778 с.

18. Ильинский И. П., Страшун Б. А., Ястребов В. И. Государственное право зарубежных социалистических стран: учеб. – М.: Междунар. отношения, 1985. – 464 с. 19. Закон України “Про вибори Президента України” від 05 березня 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/474-14>. 20. Закон України “Про вибори народних депутатів України” від 17 листопада 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/4061-17>. 21. Закон України “Про місцеві вибори” від 14 липня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/595-19>. 22. Бориславський Л. В. Народ України – єдине джерело державної влади // Основи держави і права України; за ред. проф. М. В. Костицького, доц. М. І. Настюка. – Л.: Юридичний факультет Львівського університету, 1993. – С. 60 – 66. 23. Вибори`98: документи, статистичні дані, аналіз; громадсько-політичне видання. – К.: Форт, 1998. – 736 с.

REFERENCES

1. Konstytuciya nezalezhnoyi Ukrayiny: Navchal'nyj posibnyk. Kol. avt. / Za red. V. F. Pogorilka, Yu. S. Shemshuchenka, V. O. Yevdoky'mova. – K.: In-t derzhavy i prava im. V. M. Korecz'kogo NAN Ukrayiny, Spilka yury'stiv Ukrayiny, 2000. – 428 s. 2. Moldovan V. V., Melashhenko V. F. Konstytucijne pravo: oporni konspekty: Navch. posibnyk dlya studentiv yury'dy'chny'x vuziv ta fakul'tetiv. – K.: Yumana, 1996. – 272 s. 3. Teoriya yuridicheskogo protsessa / Pod obshchei redaktsiei prof. V. M. Gorsheneva. – Kh.: “Vishcha shkola”, 1985. – 192 s. 4. Shkurat I. Konstytucijno-pravovi zasady polity'chny'x vy'boriv v Ukrayini // Zbirnyk naukovy'x prac` Ukrayins'koyi Akademiyi derzhavnogo upravlinnya pry` Prezy'dentovi Ukrayiny / Za zag. red. V. I. Lugovogo, V. M. Knyazyeva. – K.: Vy'd-vo UADU, 1999. – Vy'p. 1. – S. 97 – 104. 5. Konstitutsionnoe pravo: Uchebnik / Pod red. prof. V. V. Lazareva. – M.: Novyi Yurist, 1998. – 544 s. 6. Sloznyk inshomovny'x sliv. Za red. chlenakorespondenta AN URSS O. S. Mel'ny'chuka – K.: Golovna redakciya Ukrayins'koyi Radyans'koyi encyklopediyi AN URSS, 1974. – 776 s. 7. Yury'dy'chna deontologiya. – X.: “Osnova”, 1993. – 187 s. 8. Sovetskii entsiklopedicheskii slovar' / Nauchno – redaktsionnyi sovet: A. M. Prokhorov (pred.). – M.: “Sovetskaya Entsiklopediya”, 1981. – 1600 s. s ill. 9. Bol'shoi yuridicheskii slovar' / Pod red. A. Ya. Sukhareva, V. D. Zor'kina, V. E. Krutskikh. – M.: INFRA-M, 1999. – VI. – 790 s. 10. Rudokvas A. S. Normotvorcheskaya deyatel'nost' ispolkomov mestnykh Sovetov. – K.: Naukova dumka, 1986. – 98 s. 11. Proekt koncepciyi Kodeksu pro vy'bory, referendumy v Ukrayini (Vy'borchogo kodeksu Ukrayiny). – K.: Fakt, 2000. – 54 s. 12. Tody'ka Yu. M., Kly'menko G. B. Osnovy` konstytucijnogo prava Ukrayiny. Navchal'nyj posibnyk. – X.: Firma “Konsum”, 1998. – 117 s. 13. Izbiratel'noe pravo i vybory. Sbornik statei. – M.: Nauka. Glavnaya redaktsiya vostochnoi literatury, 1990. – 191 s. 14. Konstytucijne pravo Ukrayiny: Pidruchnyk dlya studentiv yury'dy'chny'x special'nostej vy'shhy'x zakladiv osvity` / Za redakciyeyu dok. yury'dy'ch. nauk, prof. V. F. Pogorilka. – K.: Naukova dumka, 1999. – 734 s. 15. Kravchenko V. V. Konstytucijne pravo Ukrayiny. Navchal'nyj posibnyk. – K.: Atika, 2000. – 320 s. 16. Todyka Yu. N., Yavorskii V. D. Prezident Ukrainy: konstitutsionno-pravovoi status. Monografiya. – Kh.: Fakt, 1999. – 256 s. 17. Konstitutsionnoe (gosudarstvennoe) pravo zarubezhnykh stran: Uchebnik. V 4-kh tomakh. Toma 1-2 / Otv. red. B. A. Strashun. – M.: Izdatel'stvo BEK, 1995. – 778 s. 18. Il'inskii I. P., Strashun B. A., Yastrebov V. I. Gosudarstvennoe pravo zarubezhnykh sotsialisticheskikh stran: Uchebnik. – M.: Mezhdunar. otnosheniya, 1985. – 464 s. 19. Zakon Ukrayiny` “Pro vy'bory` Prezy'denta Ukrayiny” vid 05 bereznia 1999 roku: [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/474-14>. 20. Zakon Ukrayiny` “Pro vy'bory` narodny'x deputativ Ukrayiny” vid 17 lystopada 2011 roku: [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/4061-17>. 21. Zakon Ukrayiny` “Pro miscevi vy'bory” vid 14 ly'pnia 2015 roku: [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/595-19>. 22. Bory'slavs'kyj L. V. Narod Ukrayiny` – yedy'ne dzherelo derzhavnoyi vlady` // Osnovy` derzhavy` i prava Ukrayiny` / Za red. prof. Kosty'cz'kogo M. V., docz. Nastyuka M. I. – L.: Yury'dy'chny'j fakul'tet L'vivs'kogo universy'tetu, 1993. – S. 60 – 66. 23. Vy'bory`98: dokumenty`, staty'sty'chni dani, analiz. Gromads'ko-polity'chne vy'dannya. – K.: “Fort”, 1998. – 736 s.